

MÜŞÂHEREHORÂN

hümâyun ağaları, mütekâid rikâb-ı hümâyun ağaları, mütekâid enderun ağaları, dergâh-ı âlî müteferrikaları, ahkâm-ı mâliyye kâtipleri, hazîne-i âmire kâtipleri, defter-i hâkânî kâtipleri, dîvân-ı hümâyun kâtipleri, hazîne-i âmire şâkirdleri, ehl-i hîref ağaları, hassa mimarları, hassa peykleri, mütekâid hassa peykleri, hassa hekimleri, hassa müezzînleri, bîrun hazinedarları, çaşnigîrler, mütekâid çaşnigîrler, dergâh-ı âlî çavuşları, mütekâid dergâh-ı âlî çavuşları, bâzdârân-ı enderun şâkirdleri, şâhinciyân-ı enderun şâkirdleri, hassa avcılar, yahudi hekimleri ve darphâne-i âmire sikkezzenleri maaş alırdı. Bu gruplar zamana göre değişmiş ve bir kısmı müşâherehorân kaleminden maaş almamaya başlamıştır. Meselâ defterhâne kâtipleri küçük rûznâmçe kaleminden 1648-1729 yılları arasında maaş almıştır (Afyoncu, s. 111).

Bunların dışında çeşitli devlet görevlerinde çalışan, ancak çalıştıkları büroların kadrolarının dolu olması yüzünden maaş alamayan memurlara da buradan ödeme yapılıyordu. Bunların içerisinde hazine kâtipleri, dîvân-ı hümâyun kâtipleri, defter-i hâkânî kâtipleri, hazine şâkirdleri ve mâzûl bürokrat ve memurlar bulunuyordu. Ayrıca fiilî olarak görev yapan veya mâzûl çeşitli devlet görevlileriyle ulemâ ve şeyhlerin oğulları, kızları ve eşlerinden de bu grup içerisinde maaş alanlara rastlanmaktadır (BA, MAD, nr. 5965, s. 37-40). Müşâherehorânın sayısı 1079-1080 (1669-1670) yılına ait bütçede 2004 kişi olarak görünür. Müteferrikalar 813, dergâh-ı âlî çavuşları 686 kişiyle en kalabalık iki cemaati oluşturmaktadır (Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, II, 763-765).

Mısır gibi eyaletlerde maaş alanlar için de müşâherehorân tabiri kullanılırdı. Cemâat-i müşâherehorânın maaşları günlük olarak hesaplanır ve üç ayda bir ödeme yapılırdı. Maaşlar çalışanların kıdemlerine veya gösterdikleri yararlıklara göre değişirdi. Maaş sahiplerinden birinin ölümü veya başka vazifeye tayini üzerine ulûfesinin bir kısmı yerine tayin edilen kimse varsa ona verilir, artan miktar da hazineye kalırdı. Eğer tayin edilen yoksa mahlûl maaş zam bekleyen birkaç kişi arasında paylaşırlardı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 3398, 3401, s. 1; nr. 3402, s. 1; nr. 3420, 3433, 3436, 3463, 3473, 3481, 3506, 3507, vr. 1^b; BA, MAD, nr. 364, 559, 2231, s. 2; nr. 5965, s. 37-40; nr. 6082, 6261, s. 3, 6; nr. 6977, 7118, BA, D.KRZ, nr. 33118, 33120, s. 2; *Rûznâmçe Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk

Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O. 71; Ayn Ali Efendi, *Risâle-i Vazîfehorân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osmân* (nşr. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IX içinde), İstanbul 1996, s. 102-103; Koçi Bey, *Risâle* (nşr. Yılmaz Kurt), Ankara 1994, tür.yer.; Hezârferen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-be'yân fî Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 92-93; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 339-340, 349, 371-372; Midhat Serçoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 234; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire: XVI-XVIII. Yüzyıllar* (doktora tezi, 1997), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (haz. Hüseyin Özdeğer), İstanbul 2000, I, 653, 673, 681-682, 686; II, 763-765; a.mlf., "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *TTK Belgeler*, IX/13 (1979), s. 297, 303, 305, 307, 318-319, 330, 333, 337, 341, 348, 360, 368, 377; Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara 2001, tür.yer.; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 104, 117; Murat Uluskan, *Divân-ı Hümâyûn Çavuşları* (doktora tezi, 2004), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; L. Darling, "Ottoman Salary Registers as a Source for Economic and Social History", *TSAB*, XIV/1 (1990), s. 13-33.

 ERHAN AFYONCU

MÜŞÂKELE

(المشكلة)

Söz içinde bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi mânâsında edebî sanat.

Sözlükte "iki şeyin biçim ve tarz yönünden benzeşmesi ve uyuşması" anlamına gelen müşâkele kelimesi, bedî ilminde "bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi" mânâsında terim olarak kullanılır ve anlama güzellik katan sanatlardan sayılır. Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. İlk kelime genellikle gerçek mânâda olmasına karşılık ikinci kelime ona tâbi ve sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir. Meselâ "ومكروا ومكروا" âyetinde (Âl-i İmrân 3/54) ikinci "مكروا" birinciye (مكروا) müşâkele için getirilmiş olup "أخذهم بمكرهم" (Hile ve dolaplarının cezasını verdi) anlamındadır. Örnekte müşâkele lafzına biçim yönünden benzeyen ve ona eşlik eden kelime (musâhib) gerçek mânâsıyla önceden ve açık biçimde söz içinde geçmiştir. Bu türe "müşâkele-i tahkikiyye" adı verilir. Söz içinde sadece müşâkele lafzının geçtiği, ancak ona eşlik eden kelimenin zikredilmediği türe "müşâkele-i takdiriyye" denir. Ebû Temmâm'ın "من مبلغ أفاء أني بنيت الجار قبل المنزل" beytinde

"بنيت" kelimesi "yaptım" anlamında değil, "اخترت / انتقيت" "seçtim" anlamında ve "المنزل" (بنا) tâbi olarak müşâkele şeklinde gelmiştir.

Âyetlerin nüzûl sebebini bilmek söz içinde geçmeyen kelimenin (musâhib) tayininde yardımcı olur: صبغة ، ، قولوا آمنا بالله ، ، ، صبغة (Allah'a inandık..., Allah bizi kendine has boyasıyla boyadı deyin...), âyetindeki (el-Bakara 2/136, 138) "صبغة الله" ifadesi, hıristiyanların çocuklarını sarı renkli bir suya batırarak (vaftiz), "İşte şimdi temizlendi ve gerçek hıristiyan oldu" sözlerine müşâkele üslûbuyla verilmiş cevap olup gerçek temizliğin Allah inancının gönle yerleşerek orayı temizlemesi ve kendine has rengiyle boyamasında olduğuna dikkat çekmektedir. "حتى تملوا" (Doğrusu Allah asla usanmaz, siz usanmadıkça) hadisi de (Buhârî, "İmân", 32, "Teheccüd", 18, "Şavm", 52, "Libâs", 43; Müs-lim, "Müsâfirîn", 215, 221, "Şiyam", 177) bu tür müşâkeleye bir örnek olup, "Siz kendisine dua edip istekte bulunmaktan usanmadıkça Allah sizden inşanını ve sevabını kesmez" (نوابه وفضله) ثوابه وفضله) demektedir.

Karşıt anlamlı kelimeler arasında da müşâkele olabilir. Bu tür daha çok mecazi bağlamda kullanılan karşıtlar arasında görülür. Huzurunda şahitlik yapan birine Kâdî Şüreyh'in "إنك لسيط الشهادة" (Doğrusu sen şahitliği hep tam yapmaktasın) sözüne karşılık şahidin onun bu sözüne benzeyen bir ifadeyle, "إنها لم تجعد عندي" (O benim nezdimde hiç noksan olmadı ki) şeklinde cevapları gibi. Burada karşıt anlamlı "sebî" (saçın uzun olması) ve "ca'd" (saçın kısa olması) kelimeleri "şahitliğin tam veya noksan yapılması" mânâsında mecaz olarak kullanılmıştır (Besyûnî Abdülfettah Besyûnî, II, 67).

Asıl kelimenin kendisini tekrar etmekle değil onunla ilgili (münâsib) bir kelimeyi biçim benzeşmesi halinde ve gerçek anlamı dışında zikretmekle de müşâkele gerçekleşebilir. Bir kişinin, "Hadiste 'Lâ ilâhe illallah cennetin anahtarındır' buyruluyor mu?" demesi üzerine Vehb'in, "Evet öyledir, ama hiçbir anahtar yoktur ki dişleri bulunmasın. Dişlerini getirirsen sana açar, yoksa açmaz" sözünde yer alan "dişler" (esnân) ifadesi "ameller" anlamında olup o kişinin anahtarla (miftâh) ilgili sözüne münâsip bir söz olarak getirilmiştir.

Müşâkele üslûbundan bahseden ilk âlim olan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) bu sanatı belli bir terim kullanmadan günümüzde anlaşıldığı şekilde yorumlamıştır. Müberrâ, "mükâfee ve cezâ" (denklik

ve karşılık) adını verdiği türü "bir lafzın önceki bir lafza denk ve benzer biçimde, ancak farklı anlam ve bağlamda getirilmesi" şeklinde tanımlamış, Kur'an'da Allah'a isnat edilen "mekr, suhriyyet, istihzâ" gibi şanına yakışmayan fiilleri, "O'nun insanlara bu fiillerine denk düşen cezalar vermesi" mânasına geldiğini söylemiştir. Rum-mânî, müşâkeleyi "aynı kökten birkaç kelimenin bir söz içinde toplanması" şeklinde tanımladığı "tecânüs"ün iki nevinden biri olarak "müzâvece" başlığı altında ele almış ve "güzel anlatım" diye nitelemiştir. Şerîf er-Radî müşâkeleyi istiare (mecaz) kapsamında değerlendirmiş, Hatîb et-Tebrîzî ise tam cinasa (mümâsil cinas) müşâkele adını vermiştir (*el-Vâfi*, s. 296). Bedî ilminde yer aldığı şekliyle müşâkeleyi bir söz sanatı olarak terim anlamında ilk kullananlardan olan Zemaşşerî türü anlatırken "cevabî soruya biçimce uydurma" ifadesini kullanmıştır (*el-Keşşâf*, I, 45, 281).

Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'u ile birlikte müşâkeleye mâna sanatları arasında yer vermeye başlanmış, Kazvî'nin tanımları ile günümüzde de geçerliliğini koruyan klasik şeklini almıştır. Kazvîni, müşâkele-i tahkikiyye ve müşâkele-i takdîriyye şeklinde iki kategoriye ayırdığı türü örnekleriyle açıklamıştır (*el-İzâh*, s. 493-495). Safiyyüddin el-Hillî, İzzeddin el-Mevsilî, İbn Hicce el-Hamevî gibi bedîyye nâzım ve şârihleri de aynı anlayışı sürdürmüştür (İbn Hicce, s. 356).

Müşâkele örneklerinin çoğu mürsel mecaz, bir kısmı da istiare kabilinden mecaz sayılmıştır. Aynı zamanda mecaz olan müşâkele örnekleri, hem anlam hem biçim olarak iki yönden güzellik taşıdığından bir söz sanatı olarak daha yüksek konumdadır. Mecaz ilgisi açık olmayan müşâkele örnekleri de mevcuttur. Bunları ve diğer müşâkele örneklerini, bir lafzın başka bir lafzın beraberinde bulunma alâkası (müsâhabet) dolayısıyla mürsel mecaz kabul edenler de vardır. Müşâkele genellikle kelime tekrarıyla gerçekleştiğinden lafzî sanat görüntüsünde bulunmaktadır. Ancak burada bir anlamın gerçek lafzı dışında bir lafızla ifadesi esas kabul edildiği için tıbbâk ve mukâbele benzeri sayılarak mâna sanatları kategorisine dahil edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 785; Buhârî, "İmân", 32, "Teheccüd", 18, "Savm", 52, "Libâs", 43; Müslim, "Müsâfirîn", 215, 221, "Şiyâm", 177; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî – M. Ali en-Neccâr), Kahire 1374/1955, I, 82, 116; Müberrred, *Me'tejeke lafzuhi ve'hte-lefe ma'nâhü mine'l-Kur'ân'l-mecid* (nşr. Abdülâziz el-Meymenî), Kahire 1350, s. 12, 13; İbn

Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, I, 326; Hatîb et-Tebrîzî, *el-Vâfi fi'l-'arûz ve'l-ka'vâfi* (nşr. Ömer Yahyâ – Fahreddin Kabâve), Dimaşk 1399/1979, s. 296-298; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, I, 45, 281; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983, s. 424; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr* (nşr. Hifnî M. Şerîf), Kahire 1383, s. 393-400; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 493-495; *Şûrûhu't-Telhîş*, Kahire 1937, IV, 309-316; Tîbî, *et-Tibyân fi 'ilmi'l-me'âni ve'l-bedî ve'l-be'yân* (nşr. Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî), Beyrut 1407/1987, s. 347-348; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 356; İbn Kemâl, *Risâle fi tahkiki'l-müşâkele* (*Resâ'il* içinde, nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1316, I, 108-113; Abdülğanî b. İsmâil el-Nablusî, *Nefe-hâtü'l-ezhâr*, Beyrut 1404/1984, s. 238-239; Ahmed M. el-Havfî, *ez-Zemaşşerî*, Kahire 1977, s. 230-231; Besyûnî Abdülfettâh Besyûnî, *'İlmü'l-bedî'*, Kahire 1408/1987, II, 64-70; Mişâl Âsî – Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1987, s. 79.

İSMÂİL DURMUŞ

MÜŞA'ŞA'LAR

(مشاعيان)

1435-1924 yılları arası Hûzistan'da
Havîza ve çevresine hâkim olan
Arap asıllı Şii hânedanı.

Hûzistan bölgesinin dinî, siyasî ve idarî tarihinde yüzyıllar boyu önemli rol oynayan hânedanı, adını kurucusu Seyyid Muhammed b. Felâh'ın faaliyetinin ilk dönemleri için kullandığı Arapça *şa'sa'a* kelimesinden almıştır. Seyyid Muhammed, sözlükte "parıldama, ışık saçma" ve şarap ile kullanıldığında "başına vurma" mânasına gelen bu kelime ile bir vecd halini ifade etmiş olmalıdır. İmam Mûsâ el-Kâzım'ın soyundan geldiğini iddia eden Seyyid Muhammed Vâsıt'ta doğdu. Hille'de Şii âlimlerinden Cemâleddin İbn Fehd'in yanında eğitim gördü. Dinî düşünceleri üvey babası olan Şeyh Ahmed'in yanında şekillendi. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yerde ve gökte devreden bir sır, Hz. Muhammed'in bir peygamber olarak hakikatin bir perdesi, kendisinin de diğer peygamberler gibi bir peygamber ve mehdî olduğunu iddia eden Seyyid Muhammed görüşlerini önce Vâsıt yakınlarında yaşayan Arap kabileleri arasında yaymaya çalıştı (844/1440). Bir süre sonra Dûb'a giderek Arap asıllı Meâdî kabilesinin Neys kolunu kendine bağladı. Ertesi yıl Timurlular'ın kontrolündeki Havîza'ya (Huveyza) yerleşmeyi başardı (4 Ramazan 845 / 16 Ocak 1442). Karakoyunlular'dan Bağdat hâkimi İspend b. Kara Yûsuf Havîza'ya müdahale ettiyse de bir sonuç alamadı. Seyyid Muhammed bu ola-

yın ardından gücünü Basra ve Vâsıt'a kadar yaymak istedi, ancak başarılı olamadı (858/1454).

Bu sıralarda oğlu Seyyid Mevlâ Ali Vâsıt, Hille, Necef ve Kerbelâ'yi ele geçirerek Bağdat yakınlarındaki Ba'kübâ ve Selmân-ı Fârisî'yi yağmaladı (860/1456). Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın müdahalesi üzerine geri çekilmek zorunda kalan Mevlâ Ali, faaliyetlerini Karakoyunlular'dan Pîr Budak'ın hâkimiyetindeki Luristan'da bulunan Kuhgîlûye'de yaymaya çalışırken öldürüldü (861/1457). Mevlâ Ali'nin Hz. Ali'nin, ulûhiyyetin ta kendisi olduğunu ve onun ruhunun kendisine geçtiğini iddia etmeye başladığı kaydedilmektedir. Seyyid Muhammed, oğlunun ölümünden sonra ilerleyen yaşına rağmen görüşlerini yaymayı sürdürdü. Üzerine yürüyen Emîr Nâsır Ferecullah Ubâdî'yi Vâsıt yakınlarında mağlûp etti. Hayatının son yıllarını tefsir telifi ve ibadetle geçiren Seyyid Muhammed 870 (1465-66) veya 866 (1461-62) yılında vefat etti. İnançlarını *Kelâmü'l-mehdî* adlı eserinde ayrıntılı şekilde anlatan Seyyid Muhammed'in Sünnîler'i diğer dinlerin mensupları gibi değerlendirdiği görülmektedir.

Müşa'sa' hâkimi Emîr Seccâd'a yazılan 24 Zilhicce 986 (21 Şubat 1579) tarihli Arapça nâme-i hümayun (BA, MD, nr. 32, s. 140-141)

